

Filmajánló: *Cinkos, aki néma*

Az ajánlott filmek (*Ben X*, belga-holland, 2007; *Könyörtelenek*, svéd-finn, 2003) alkalmasak arra, hogy pedagógus, szaktanár, osztályfőnök vagy akár egy filmklub vezetője (sőt, mindez egy személyben) megismertesse ezeket az alkotásokat középiskolás diákokkal, egyetemi hallgatókkal. Általános iskolai bemutatásra nem javasoltak, ugyanis mindkettőben előfordulnak a fizikai és lelki erőszakot explicit módon ábrázoló jelenetek. Alkalmam volt kimondottan pedagógusoknak szervezett filmklub keretében is levetíteni mindkét filmet, a résztvevők jórésze a *Ben X* kapcsán azt állította, hogy ő még középiskolába sem igazán merné bevinni.

Számomra meglepőnek tűnt ez a kijelentés, hiszen jómagam is középiskolai tanár vagyok, közel húsz éve foglalkozom a hetedik művészettel, filmkritikák írásával, filmklubok vezetésével. A kijelentés kapcsán úgy éreztem, hogy a *Ben X* közel sem az a kategória, amelyik a fiatal korosztályok számára durvának minősülhetne, netán rossz irányba alakítaná értékítéletüket, gondolkodásmódjukat. Meggyőződésem, hogy bizonyos szintig akár erőszakos, akár kisebb kegyetlenségeket ábrázoló filmeket is be lehet nekik mutatni (egyértelmű: amúgy is garmadával néznek a világhálón hasonlókat), ha nem öncélúak, ha érzik a háttér összefüggéseit, a társadalmi és egyéni vonatkozásokat, hiszen nem egyszerű manapság felbreszteni és fenntartani a fiatalok figyelmét. Mindennek akár felrázó funkciója is lehet, hiszen nehéz kiszakítani őket a virtualitás behálózta hétköznapiokból. (Ezt valószínű bárki tapasztalta, aki megpróbált egy-egy tanórát filmnézéssel gazdagítani. Bármennyire mély, tartalmas, izgalmas, szórakoztató egy film, a diákság adott része úgyszólván folyamatosan a telefonon lóg, esetleg párhuzamosan figyelve a filmbeli eseményeket. A filmklubra mindez kevésbé jellemző, hiszen az már tanórákon kívüli, választott tevékenység).

Mindkét filmet több alkalommal is vetítettem középiskolásoknak, az ezt követő beszélgetés soha nem közönyről vagy érdektelenségről árulkodott, a provokatív téma viszont gyakran előhozott rejtett gondolatokat, sérelmeket. Egyértelmű az is, hogy nem mindenki nyílik meg egy nem kizárólag barátokból, közeli ismerősökből összeálló csoport előtt, noha gyakran éppen a zárkózottak a legérintettebbek. A *Ben X* címűt mindenképpen ajánlatos iskolapszichológus közreműködésével is megnézni, hiszen így egy egészen más olvasat tárulhat fel az arra fogékonyak számára. Amúgy sincs egy ismeretlen filmről szó: noha a belga-holland koprodukció ritkábban jut el a helyi nézőkhöz, tudomásom szerint pszichológusok, osztályfőnökök szívesen és meglehetősen gyakorisággal viszik be tevékenységükbe.

Hogy miért ajánlható a *Ben X*? Mindenekelőtt a közösségbe való beilleszkedés problematikussága miatt, hiszen ebben mindenki közvetve vagy közvetlenül érintett. Ráadásul bizonyos mai korosztályokra jellemző, hogy többet megélnék és átélnek a virtuális világban, mint a valóságban. És az sem feledhető, hogy a tizenévesek számára gyakran jelent menedéket a szerelem, legyen piros kabátos, vonattal érkező vagy éppen egy számító-

gépés játékban megmentésre váró. A cím részben megtévesztő, hiszen nincsen szó egy hasonló megnevezés alatt futó rajzfilmsorozat valahányadik részéről, sem az X-Men valamelyik folytatásáról vagy bármi hasonlóról. Egy középiskolás srác történetét láthatjuk, életének egy olyan fejezetét, amelyik nem csupán számára, hanem a körülötte levők számára is sorsfordító. Asperger-szindrómája ellenére Ben nem jár különleges iskolába, hiszen miért is tenné: szülei szerint kiváló képességekkel rendelkezik, a tanulásban élen jár. A fiúnak viszont egyáltalán nem könnyű, nagyon is visszahúzódná, amennyiben hagynák, hiszen jól megvan a maga pontos, időbeosztások szerint felépített hétköznapijaival, de mivel más, mint a társai, erre esélye sincs. Két iskolatársa következetesen megszegyeníti, de a többiek sem állnak ki mellette, érdemben nem is tesznek semmit érte, amint adott ponton túl a pedagógusok is elhárítanak bármiféle felelősséget. Mindaddig, amíg történik valami, utána pedig már semmi nem ugyanaz, mint azelőtt volt. Mindezt előre is jelzik a közbeékelt interjúk, a történetet hihetőbbé tevő, úgynevezett „beszélő fejek” (kizárólag az interjúalanyok látszanak, a kérdező tetszőlegesen behelyettesíthető), hiszen a játékfilmes jelleget megtörik, a valóság dokumentumaiként kínálják fel a nézőnek a látottakat. Szülők, tanárok, iskolatársak már az első perctől a megtörtént események ismeretében nyilatkoznak, a néző számára mindez viszont csak lassan, meglepetéseket tartogatva bontakozik ki.

A pályáját filmkritikusként kezdő Nic Balthazar bemutatkozó nagyjátékfilmjében saját, *Nem mondott semmit* című regényét dolgozza fel, amelyet valós események ihlettek. A belga forgatókönyvíró-rendező használta eszköztár azoknak a figyelmét is felkelti, akikről és akiknek tulajdonképpen a film készült: a fiataloknak. A bevalottan nevelő célzatú alkotás képi világának és történetvezetésének szerves részét képezik a modern technikai vívmányok, a videokamera, a mobiltelefon és a számítógépes játékok. És nem csupán a bemutatás módja időszerű, hanem a téma is: iskolai erőszak, elszigeteltség, drogfogyasztás, fiatalkori öngyilkosság, egymás elfogadása. A komor, de nem lehangoló filmben a virtuális és a hétköznapi valóság folytonosan keveredik, a beállítások jó része a kommunikációs és beilleszkedési nehézségekbe ütköző főszereplő tekintetén keresztül és gondolataitól kísérve kerül elénk. Ez a megszokottól alaposan eltérő optika pedig nem csupán könnyedén beszippantja a nézőt, hanem különleges élményeket is kínálva szélesíti a látókört, amint a látványos képi világ is annak a megértését szolgálja, hogy mennyire különböző az érzékelésünk, tapasztalásunk a szűkebb és tágabb környezetünkről.

Pedig Ben látszólag csupán egy átlagos tizenéves: zárkózott és sokat számítógépezik. Egyetlen helyen érzi jól magát: a virtuális térben. A valóságban is létező, Archlord nevű játék online felvételek formájában épül be a filmbe, az iskolatársak gúnyolódásának célpontjává vált fiú itt már Ben X néven bátor, legyőzhetetlen hősként, valahol a nyolcvana-

Forrás: <http://www.filmmovement.com/>

dik szint fölött építi fel önmagát. A szerepjáték minden lépését meghatározza, az iskolába vezető út így tűnhet kalandosnak, noha mégsem vezet ugyanoda, ahol szűk egy órával azelőtt még hősként tündökölhetett. Ily módon a film nem a számítógép-függőség elleni példabeszéd, mégcsak nem is az autizmusról szól, hanem a beilleszkedés, helykeresés, felnőtté válás, a példaértékű szülői magatartás és a pedagógusokból, osztály- és iskolatársakból nem ritkán hiányzó vagy reménytelenül csekély mértékben fellelhető felelősségvállalás története. Magától értetődő természetességgel bizonyítja, hogy a jóléti társadalmakra is ugyanúgy érvényesek bizonyos magatartásformák, döntések és megalkuvások. Ugyanakkor a média szerepét is hangsúlyozza, pontosabban túlértékelt szerepét bírálja, hiszen egyértelművé teszi: csak annak sikerül szélesebb körben is hatást gyakorolnia, akit közvetít a tévé, felkap a sajtó.

Forrás: <http://cineinternational.blogspot.ro/>

A másik filmajánlat, a *Könyörtelenek* zárásában is egyértelmű a média hatalma: elég lenne az újságok címlapjára kerülni, és máris lehullna a lepel a kegyetlenségekről, a szemellenzős pedagógusi magatartásról, a nagyhírű bentlakásos iskola látszat mögötti, valós viszonyairól. De nem csupán a médiára való kitekintés, hanem a pedagógusi szerepkör határainak kijelölése és a felelősség kérdése is összekapcsolja a két filmet, noha a *Könyörtelenek* látszólag teljesen más háttérrel kínál szereplőnek és nézőnek egyaránt.

Svédországban, a második világháború utáni években járunk, virtuális világról, online menekülési lehetőségekről tehát szó sincs. A 16 éves Erik Stockholmban él édesanyjával és nevelőapjával. A törekeny, érzékeny, ugyanakkor fizikailag is gyenge asszony sokat zongorázik, miközben a nagyképű, gonosz és erőszakos férfi vacsora után „megbeszélést” tart Erikkel. A fiú szótlánul tűri a bűrszíjjal való sorozatos fenyítéseket, az iskolában viszont kezelhetetlenné válik, bántalmazza társait, és szemtelen a tanárokkal. Ennek következtében kitiltják az ország valamennyi állami gimnáziumából, és egyetlen esélye marad csupán: egy otthonától távoli elitiskola, ahol nem csupán nevelőapjától szabadulhatna meg, hanem tiszta lappal is kezdené. Édesanyja eladja öröksége legértékesebb tárgyait, Erik pedig megígéri neki, és önmagának is, hogy többé nem rúgják ki és leérettségizik. Ígéretéhez tartja magát, ez pedig alapjaiban változtatja meg nem csupán a fiú természetét, hanem az intézmény működését, az ott tanulók és dolgozók további életét is. Erik ugyanis többet nem üt vissza, még akkor sem, ha a hierarchia magasabb lépcsőfokát birtoklók sorozatosan provokálják. Hasonlóan sok iskolatársához a megalkuvás, a szemet hunyás lenne az egyetlen esélye, ő viszont ezt nem vállalja fel. Megalázzák, sárba tiporják, majdhogynem megölik, de szenved és kitart mindaddig, amíg végül nem csupán erkölcsi győzelmet arat.

A fiúkollégiumok, általában a zárt fiúcsoportok különös világa nem ismeretlen a filmnézők vagy az irodalomkedvelők számára, gondoljunk csak többek között a *Holt költők*

társasága, *A legyek ura*, *Az ifjú Törless* vagy éppen az *Iskola a határon* című filmek zárt közösségeire. A kőbe vésett hierarchia és sajátos törvények alakítják itt a játékszabályokat: a felsőbb évfolyamokra járóknak engedelmességgel tartoznak a most érkezők, a tanári kar pedig a rend és fegyelem érdekében látványosan szemet huny a történések fölött. A Jan Guillou svéd regényíró önéletrajzi ihletettségu sikerkönyvéből készült, szónyszerinti fordításban *A gonosz* című film nem csupán újból bizonyítja, hogy az erőszak erőszakot szül, hanem az iskolakerítésen belül kiépülő közösség normáinak bemutatásával a külső társadalom működési mechanizmusait is példázza: a felsőbbrendűség és a faji megkülönböztetés eszméi elevenen élnek a diákok, de a tanárok körében is. A haj- és bőrszín, a testalkat, a származás és anyagi helyzet okozta nézeteltérések túlvezetnek az együttélés olykor természetes hozadékaként is elfogadható súrlódásokon, az iskola harctérré változik, itt már testek és lelkek is csonkulnak, miközben az egyén és közösség vívja a maga kegyetlen csatáit egymással. A megnyugató végkicsengés és a romantikus szál némileg ugyan oldja az utóbbi évek legsikeresebb svéd mozgóképei közé tartozó *Könyörtelenek* feszültségét, de a film témája, a szemet szemért, fogat fogért elv, a mindenkori erőszak azonban sajnos továbbra is nyugtalanítóan ismerős. És persze, a „cinkos, aki néma” babitsi igazsága is egyértelmű, hiszen menetközben felbukkannak lehetőségek, kiutat ígérő, a biztatást még nem felejtő pedagógusok, de akik végül mind beállnak a sorba, mert a közösségi normákkal való szembenállás – és vonatkozik ez tanárra, diákra egyaránt – nem felel meg az egyéni érdekeknek. A másik melletti kiállás ritka, mint a fehér holló, amint az is egyértelmű, hogy a már jó ideje működő intézmény hallgatólagosan elfogadott szabályrendszere kibúvót kínál, mentességet jelent a felelősség alól. A jelenetek feszültségét elsősorban a néző igazságérzetére való hivatkozás okozza: úgymond már régóta kinyílt volna a bicska a zsebünkben, de Erik odatartja a másik arcát is. A testi-lelki terror ellenében ő ugyanis a nagymértékű önismeret eredményeként születő önuralom birtokosa. Itt nem az a legény, aki viszszaüt, hanem aki állja: az explicit módon bemutatott erőszak ilyen módon nem öncélú, hanem a lelki érettség bizonyítéka.

A csendes, feszültséget feloldó zárás némileg meseszerű szépelgésbe hajlik. Erik segít a saját helyzetén, de nem váltja meg a világot. Egyértelmű, hogy mindennapjainkban, akár a mi iskoláinkban is, ahol reményeink szerint kisebb mértékűek az atrocitások, nem ez a megoldás. Erik anyja ismét zongorához ül, hogy ne halljon, ne lásson, a bentlakás tanárai a tanórákon kívül továbbra is messziről kerülnek a diákokat, így nincs semmi probléma: legalábbis semmiféle olyan, amiről ők is tudnának.

És mégis filmek készülnek minderről, könyveket írnak róluk, sorjáznak a beszélgetések velük kapcsolatban. Igen, a napi tananyag leadásán túl is ki kellene terjednie a tanulók iránti figyelemnek – nagyon is jól tudják ezt a pedagógusok. Csakhogy erre időt szánni egy tízperces szünetben, elvenni valamennyit egy modellszerűen felépített tanórából, vagy akár a családi délutánból nem könnyű és nem egyszerű. Az itt ajánlott filmek remélhetőleg segítenek ebben.

Forrás:

<http://mozicsillag.cc/film/ben-x-2007-online>

<http://mozicsillag.cc/film/konyortelenek-2003-online>